

Osobní rozvoj, symbolická účinnost a holistické spirituality u vysoce postavených slovenských pracujících

Zuzana Bártová

DOI: 10.21104/CL.2025.3.02

*Personal Development, Symbolic Efficacy and Holistic Spiritualities
in High-Ranking Slovak Workers*

Abstract

Using the concept of symbolic efficacy, the article analyses why the discourse and practices of personal development are considered effective. The article explores the experience of personal development practices interwoven with holistic spiritualities and the issues connected to the workplace. It is based on qualitative research conducted with Slovak workers between 2020 and 2022. While it draws on data from more than twenty semi-structured interviews, the analysis focuses on six individuals working in high-level management who actively engage in holistic spiritualities. It shows how they cultivate personal development practices together with lived religion, emphasising the holistic, self-aware, and authentic self that contributes to the development of the ethical self via self-care, ethical leadership and consumption and corporate social responsibility. These tools of personal development are in synch with the new spirit of capitalism, embracing artistic and social critique, while caring the risk of encouraging the over-humanisation of the workplace.

Key words

sociology of work, new spirit of capitalism, upper-social classes, alternative spiritualities, lived religion, spirituality

Contact

Dr. Zuzana Bártová, Katedra sociální a charitativní práce, Teologická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Kněžská 8, 370 01 České Budějovice, Czech Republic; e-mail: zbartova@tf.jcu.cz
ORCID iD 0000-0001-6761-8524

Jak citovat / How to cite

Bártová, Zuzana. 2025. Osobní rozvoj, symbolická účinnost a holistické spirituality u vysoce postavených slovenských pracujících. *Český lid* 112: 265–288. <https://doi.org/10.21104/CL.2025.3.02>

1 Úvod

Nedílnou součástí dnešního pracovního procesu a managementu po celé Evropě včetně Slovenska jsou praxe osobního rozvoje (Birknerová et al. 2022; Brunel 2008; Rievajová – Pongrácz – Klimko 2016; Salman 2021; Stevens 2011; 2012). Jedinci jimi usilují o rozvoj sebe sama, zejména v oblastech interakčních, komunikačních a kognitivních dovedností a schopností (Marquis 2014; McGee 2005; Salman 2021; Stevens 2011; 2012). Celkově je využívají ke zlepšení se. Tyto praxe vychází z různých zdrojů, jako je četba knih (Marquis 2014), zvláště svépomocných knih, pro které se v angličtině vžil název *self-help* (McGee 2005). Lze je také najít v různých psychologických a zdravotních postupech (Karbovník 2019). Tento článek se zaměří na využití praxí osobního rozvoje v pracovním prostředí. Prací se myslí moderní a historicky podmíněná kategorie, která zahrnuje různé aktivity produkce a výměny formující se od 16. století (Méda – Vendramin 2013: 14–17).

Sociolog Nicolas Marquis ukazuje, že lidé se praxím osobního rozvoje věnují, protože je považují za účinné, dávají jim smysl a možnost, jak dosáhnout změny (Marquis 2014). Následující článek na tohoto autora navazuje, přičemž se soustředí na otázku účinnosti praxí osobního rozvoje v pracovním kontextu a ve spojení s holistickými spiritualitami. Analyzuje, jakou formu tato účinnost nabírá a jak souvisí s proměnami pracovního trhu a novým duchem kapitalismu. Opírá se přitom o koncept symbolické účinnosti v podání autorů Alaina Caillého a Pierra Pradesse (2015), podle kterých lidé zakoušejí účinnost různých transformačních praxí, protože si osvojují jejich sociální jazyk, v jehož účinnost věří.

Propojení osobního rozvoje a symbolické účinnosti ve vztahu k holistickým spiritualitám nemusí být na první pohled zřejmé, zvláště když mluvíme o Slovensku, kde se stále většina občanek a občanů hlásí ke křesťanství (Tížik 2022). Nicméně řada studií ukazuje, že tyto spirituality jsou na Slovensku přítomny díky různým směrům od New Age přes ženskou spiritualitu po neohinduismus (Bužeková 2012; Deák 2010; Jerotijević – Hagovská 2020; Macháčková – Dojčár 2002).

Propojení analýzy osobního rozvoje s holistickými spiritualitami není běžné ani ze sociologického hlediska (srov. Marquis 2014; McGee 2012; Pessi – Salonen 2023), které se tolik nesoustředí na žitou zkušenost (srov. Bártová 2024; Pagis – Elbaz – Ben Yair 2025). Nicméně různé druhy holistických spiritualit pronikly i do managementu (Aupers – Houtman 2010; Baykal 2020; Bovbjerg 2010; Chen 2022; Gog 2020), včetně zemí střední a východní Evropy (Gog 2020). Jsou v něm využívány ke zvýšení produktivity a k podpoře celkové pohody (*wellbeing*) zaměstnanectva.

Než přejdeme dále, je třeba vysvětlit, jak tento článek chápe koncept náboženství. Podle kanadského sociologa a antropologa Françoise Gauthiera (2020) má náboženství tři úrovně. Náboženství na makroúrovni definuje funkcionalisticky jako náboženskost, která zakládá sociální struktury napojené na neviditelné (či alteritu, jinakost) a na sdílené nedotknutelné hodnoty. Jako náboženství na mikroúrovni označuje individuální každodenní religiozitu v rámci náboženských organizací a mimo ně (srov. McGuire 2008).¹

Na mezoúrovni mluvíme o institucionálním či institucionalizovaném náboženství, které můžeme definovat substanciálně díky specifickému obsahu jako uctívání, modlitby či božstva (srov. Weber 1963). Na této úrovni je náboženstvím křesťanství, ale také „holistické spirituality“ jako „institucionalizované formy vysoce personalizovaného náboženství“ (Gauthier 2020: 24). Holistické spirituality vycházejí z kultického prostředí (Campbell 1972), globalizovaly se a v celé řadě míst se staly mainstreamem (Gauthier 2020: 2; 2025; Kapusta – Kostiřová 2020). To pak vede ke kritice jejich pojmenování jakožto alternativní spirituality. Jejich alternativnost nelze hledat v heterodoxii a deviantnosti jejich představ a praxí vůči převažující kultuře (srov. Campbell 1972). Nejedná se ani o alternativu vůči dominantní formě vědy či historickým podobám náboženství (Gauthier 2020: 13). Jejich alternativnost spočívá v tom, že jsou tyto podoby náboženství v obecném povědomí a v hlavním vědeckém diskurzu považovány za odlišné od náboženské normy, kterou představuje západní církevní náboženství (Gauthier 2025: 13; Campbell 1972). Z těchto důvodů Gauthier k jejich pojmenování používá různé termíny jako „holistické spirituality“, „spirituality vycházející z New Age“ (2025) či „Neo-Nebula“ (2021). Pro účely tohoto článku budeme používat koncept holistických spiritualit zdůrazňující holistické pojetí jedince, které je pro náš výzkum stěžejní.

Holistické spirituality pokrývají širokou škálu praktik. Na jejich definici není shoda ani proto, že se pro ně často používá termín spiritualita.² Pro Jeremyho Carretta a Richarda Kinga sahá spiritualita „od feng-šuej k holistické medicíně, od aromaterapeutických svíček k jógovým víkendům, od křesťanských mystiků k New Age guruům“ (2005: 1). Je pro ni typický

1 Na této úrovni se nerozlišuje mezi náboženstvím a spiritualitou, neboť koncept spirituality zde může být považován za problematický. Stejně jako koncept náboženství vychází z emických pozic a je úzce spjat se Západem a křesťanstvím. Navíc je zatížený dichotomií mezi odmítaným dogmatickým náboženstvím a pozitivně vnímanou spiritualitou, zaměřenou na jedince, jeho vnitřní život a praktickou zkušenost bez dogmat (Obadia 2013; Vincett – Woodhead 2009).

2 V tomto chápání na mezoúrovni není spiritualita to samé jako spirituální prožitek na mikroúrovni.

psychologický důraz na jedince, který se odráží v praxi brikoláže (spojování různých praxí a představ na základě jedincova rozhodnutí), vše ve spojení s tématy štěstí a sebenaplnění.

Systematizaci různých definic spirituality nabízejí Giselle Vincett a Linda Woodhead (2009), jež překonávají rozlišení mezi spiritualitou a institucionálním náboženstvím. Do spirituality zahrnují čtyři typy praxí. Jedná se o *body-mind-spirit* praxe s důrazem na celkovou pohodu. Můžeme tam zařadit jógu, reiki, meditace či alternativní medicínu. Další typ představuje novopohanství, které se odkazuje na předmoderní předkřesťanské tradice, ať už keltské, slovanské, či jiné, s důrazem na přírodu, představu duší a předků a cyklické vnímání světa. Třetím typem je teistická spiritualita, kterou můžeme nalézt v monoteistických náboženstvích v podobě mystických tradic, jako je například kabbala, a která zdůrazňuje jednotu Boha a člověka.

Poslední typ spirituálních praxí, jak je vymezují Vincett a Woodhead (2009), tvoří praxe vycházející z New Age. Tento termín zahrnuje široké spektrum směrů, které spojuje jejich alternativní postavení v rámci západní společnosti (Hanegraaff 2009). Bezprostředně navazují na kontrakulturu 60. let 20. století a představy o mimozemských bytostech a zároveň čerpají z okultismu 19. století, který navazuje na západní esoterismus. Pro New Age je charakteristická víra v příchod nového a lepšího věku.

Jak ukazuje ve své knize Massimo Introvigne, New Age není hnutí ani doktrína, ale spíše „klima“, „prostředí“, „atmosféra“ (2005: 54), v níž můžeme nalézt některé společné rysy, ale také protichůdná tvrzení. Jedná se o proměnlivou síť, která čerpá z celé řady na sobě nezávislých, ale identifikovatelných zdrojů (2005: 9). Historicky byla pro vznik New Age důležitá teosofie, na kterou se napojily tři další hlavní zdroje: (1) náboženské alternativy k církvím (nekréšťanské proudy, křesťanský esoterismus, spiritismus, okultismus, novopohanství, představy o mimozemských bytostech, astrologie), (2) alternativní terapie (holistická medicína, vegetariánství, alternativní psychologie typu transpersonální psychologie a změněných stavů vědomí, hnutí zotavení typu anonymních alkoholiků) a (3) nové směry z prostředí vědy a politiky (hnutí komun, hlubinná ekologie, transpersonální ekologie, hypotéza Gaia, nová politika typu beatníků). Tato síť se na konci 20. století proměnila v „souostroví“ s řadou více či méně nezávislých ostrovů (2005: 27). Pod vlivem hnutí pozitivního myšlení pak byla představa kolektivní obrody nahrazena optimismem týkajícím se jedince.

Výše popsané typy spiritualit sdílí řadu prvků (Vincett – Woodhead 2009; srov. Kapusta – Kostičová 2020: 199): (1) centrální postavení praxe, (2) důraz na seberozvoj, (3) odlišení spirituality od náboženství, (4) stěžejní postavení subjektivní zkušenosti určující pravdu, (5) valorizaci procesu

hledání, (6) toleranci vůči ostatním duchovním směrům a hlavně (7) holistický přístup k já. Holistické já znamená propojení těla, ducha a duše nebo autentického já a běžného já. Autentickým já se myslí moderní já, které usiluje o nalezení a vyjádření své pravé podstaty a pocitů a směřuje k seberealizaci. Toto já je výsledkem subjektivního obratu popsaneho Charlesem Taylorem (1991). Holistické propojení je také možné chápat jako napojení já na přírodu či vesmír.

James Beckford (1984) k holistickému já dodává, že se jedná o sakralizaci recipročního spojení mezi jedincem a vesmírem či přírodou, kterému předchází nalezení jednoty jedince se sebou samým, tedy se svým pravým já. Posvátné spojení pak dodává posvátný charakter sebepojetí jedince. Toto reciproční spojení může být symbolizováno představou energie, jak to ukazují Jan Kapusta a Zuzana Marie Kostíková (2020). Podobně zdůrazňují vztahovost holistického já také Eeva Sointu a Linda Woodhead (2008), když poukazují na holistický charakter mezilidských vztahů prostřednictvím napojení se na ostatní lidi z blízkého okolí. Tato vztahovost je opět založena na rozvoji autentického já prostřednictvím sebepřijetí, zvýšení sebehodnoty a péče o sebe s cílem vést spokojený a naplňující život bez sebeobětování. Tato sebek péče je pak základem zodpovědné vztahové, emoční a tělesné péče o ostatní. Takto pojatá vztahovost zpochybňuje rozšířené představy o egoismu holistických spiritualit (Heelas et al. 2005).

Následující text se soustředí na propojení praxí osobního rozvoje s touto mezoúrovní holistických spiritualit ve spojení s mikroúrovní žitého náboženství. Nejprve je ale třeba představit ekonomický kontext, ve kterém jsou tyto praxe přejímány, a teorii symbolické účinnosti.

2 Nový duch kapitalismu, proměny pracovního trhu a symbolická účinnost

K pochopení zkoumaných praxí je nutné vzít v úvahu ekonomický kontext práce, který souvisí s kapitalistickou transformací Slovenska. Slovenská ekonomika, společně s dalšími postkomunistickými zeměmi ve střední a východní Evropě, představuje podobu „závislé varianty“ finančního kapitalismu (Gal – Schmidt 2017). Jedná se o ekonomiky závislé na zahraničních investicích (aktivně podporovaných daňovými úlevami), na zahraničních technologiích a vývozu (Bohle – Greskovits 2012; Gal – Schmidt 2017). Tyto země přijaly západní kapitalistické standardy (srov. Dunn 2004), místní ekonomiky však zůstávají ve stavu dohánění těch silnějších.

Luc Boltanski a Ève Chiapello (1999) ukazují, že kapitalistickou ekonomiku charakterizuje specifický étos ospravedlňující kapitalistické praxe, který nazývají novým duchem kapitalismu. Tento duch se formuje od

70. let 20. století v návaznosti na management předchozího období, pro který byla typická byrokracie, hierarchické fungování, formální autorita a plánování. Naopak nový duch kapitalismu do sebe zahrnul kontrakulturní společenskou a uměleckou kritiku kapitalismu. Společenská kritika se týkala sociálních nerovností, egoismu a individualismu, zatímco umělecká kritika cílila na materialismus, konformitu a odosobnění. Nový duch kapitalismu se vyjadřuje prostřednictvím hodnot flexibility, adaptability, reaktivity, autonomie, autenticity, individuálního přístupu a osobního rozvoje. V organizační struktuře se projevuje tak, že klade důraz na flexibilitu a projektové smýšlení. Manažerská autorita nespolehlá na hierarchické postavení, ale spíše na schopnost motivovat pracující. V rámci takové pracovní organizace se od pracujících očekává, že budou vnitřně motivováni k nejlepším pracovním výkonům, budou je vykonávat s nadšením a s pocitem sebenaplnění. K tomu se budou sebevzdělávat a rozvíjet, zejména v dovednostech nutných pro lepší interakci na pracovišti. Takoví pracující pak mohou těžit z pracovní autonomie.

V návaznosti na ekonomické proměny a nový duch kapitalismu se mění způsob práce. I slovenská ekonomika se stala součástí globálního kapitalistického trhu práce (Bednárik 2018; Bohle – Greskovits 2012; Rievajová – Pongrácz – Klimko 2016; Štefánik 2018). Pro tento trh je charakteristický růst nezaměstnanosti a prekarizace práce ve spojení s globalizací, technologickým pokrokem, deregulací a úpadkem odborů (Bednárik 2018; Kalleberg 2011; Rievajová – Pongrácz – Klimko 2016; Riutort 2019; Stevens 2011; 2012). Současně se v něm prosazují představy o důležitosti pracovního zápalu a o nutnosti trávit v práci více času a věnovat jí více energie (Kalleberg 2011; Linhart 2015; Pagis 2021). Požadované zapojení vede k chápání práce jako zdroje identity (Beck 2001: 268; Kalleberg 2011; Méda – Vendramin 2013: 66; Riutort 2019), sebenaplnění, štěstí a osobního rozvoje (Berg – Grant – Johnson 2010; Boltanski – Chiapello 1999; Kalleberg 2011; Linhart 2015; Pagis 2021; Salman 2021). Takové pracovní zapojení je typické spíše pro vyšší společenské třídy (Méda – Vendramin 2013). Týká se také pracujících na „dobrých pracovních pozicích“ (Kalleberg 2011), kteří vydělávají více, mají více autonomie, mohou zasahovat do rozhodovacích procesů a využívat řadu vzdělávacích možností. Tito pracující mohou zažívat přepracování, které ale nevnímají negativně. Práce je totiž spojená s pocitem štěstí, identity a smysluplnosti.

Osobní rozvoj a sebevzdělávání jsou tak důležitou součástí současného pracovního procesu (Birknerová et al. 2022; Brunel 2008; Rievajová – Pongrácz – Klimko 2016; Salman 2021; Stevens 2011; 2012). Podle socioložek Scarlett Salman (2021) a Héléne Stevens (2011; 2012) reagují praxe osobního rozvoje na individuální požadavky, které plynou z pracovních

výzev a současně naplňují manažerské úsilí zaměřené na podporu zapojení zaměstnanectva a zvýšení ziskovosti organizace. Socioložka Danièle Linhart (2015) pak zdůrazňuje jejich rozmach jako důsledek manažerského tlaku, který usiluje o snížení důležitosti profesní expertízy pracujících ve prospěch jejich sociálních dovedností (správně komunikovat) a lidských kvalit (hledat štěstí a sebepoznání, důvěřovat, obětovat se pro práci). Tento tlak na zapojení zaměstnanectva jako osob, nikoli jako expertstva považuje za „manažerskou nad-humanizaci“ (*surhumanisation managériale*). Ta zvyšuje zranitelnost zaměstnanectva a zhoršuje jeho pracovní podmínky.

Podle Marquise (2014) se jedinci obracejí na aktivity osobního rozvoje, protože v nich vidí účinné nástroje. Jde podle něj o efekt magické symbolické účinnosti, kdy lidé přenášejí zodpovědnost za neštěstí na vnější vlivy a přivlastňují si zodpovědnost za jejich řešení skrze předměty a rituály. Praxe osobního rozvoje jsou v jeho interpretaci druhem magických rituálů, jejichž účinnost spočívá v tom, že vnášejí smysl do dané životní situace a přinášejí autonomnímu jedinci nástroje, jak ji změnit. Změna se může týkat poznání sebe, zlepšení komunikačních a emočních schopností či dosažení lepšího života.

Tento článek nabízí propracovanější pohled na účinnost praxí osobního rozvoje, které chápe jako součást škály praxí, které stojí na transformační a terapeutické etice a které sdílejí základní strukturu symbolické účinnosti, jak ji definují Caillé a Prades (2015). Ve své stati zabývající se otázkou uzdravování, které neprobíhá přes fyzický kontakt a pouze pomocí léků, ale pomocí slov, gest, zaříkání apod., si všímají, jak lidé v dané přístupy věří a jak vnímají jejich účinnost. Náznak odpovědi, proč tomu tak je, jim poskytl Claude Lévi-Strauss (1958: 205–226), který srovnává „psychologické zacházení“ šamanistických postupů s psychoanalýzou. Poukazuje na jejich podobnost, kterou vysvětluje jejich „symbolickou účinností“. Avšak zatímco Lévi-Strauss vidí zdroje této účinnosti v nevědomí a podvědomí, autoři zdůrazňují roli kultury a sdílených představ. Jsou to sdílené představy vyvolané v určitém rituálním kontextu, které ovlivňují tělo a mysl tím, že působí na vjemy a pocity. Šamanistické postupy a psychoanalýza podle nich sdílí společné rysy symbolické účinnosti, které můžeme pozorovat i v kontextu psychoterapie.

Svou tezi autoři opírají o historickou analýzu vývoje psychoterapie z amerického puritanismu, kterou Prades podrobně rozvíjí ve shrnutí své doktorské práce (2015). Sentimentální kalvinismus dle něj pod vlivem puritánské teologie „smlouvy milosti“ (*Covenant of Grace*) začal klást důraz na spojení víry, prožitku a vůle. Konverze jako cesta ke spáse v něm totiž stojí na etice osobní proměny a na emocích, které značí opravdovost zkušenosti, vůli k aktivní víře a radost ze spásy. Takto proměněný kalvinismus se pak

propojuje s metodismem Johna Wesleyho a hnutím léčby mysli (*mind-cure*), rozvíjejícím se v 19. století. Podle tohoto hnutí myšlenka ovlivňuje svět kolem nás. Přidávají se i evropské vlivy (mesmerismus, hypnotismus, psychoanalýza) a na přelomu 19. a 20. století postupně vzniká psychoterapie v její optimistické verzi.³ Takto pozitivně chápáná psychoterapie, kladoucí důraz na sebenaplnění a seberozvoj, se pak šíří do celého světa a dává vzniknout „kultuře osobního rozvoje“ (Caillé – Prades 2015: 296).⁴ Psychoterapie a osobní rozvoj se rozmáhají i díky celkové psychologizaci kultury (srov. Illouz 2008). Do společnosti tak pronikají „etika sebetransformace“ a „etika terapie“ a prosazuje se představa, že emoce mohou legitimizovat zkušenost (Prades 2015). Tato psychologizace se odráží i v novém duchu kapitalismu.

Podle těchto autorů původní etika osobní proměny v puritanismu postupně ztratila napojení na Boha a spásu v posmrtném životě. Nastupuje větší racionalizace a nesmrtelnou duši (*âme*) střídá duše psychologická (*psyché*). Dochází tak k „de-konverzi“ (Caillé – Prades 2015: 296). To umožňuje autorům říci, že „konverze se přeměnila v léčení a svátost ve zdraví“ (2015: 302); etika proměny se stala etikou terapie. Díky důrazu na tuto terapeutickou zkušenost se místo konverze pohybujeme v oblasti zdraví. Zdraví přitom autoři definují v současném pojetí jako „psychickou pohodu“ (Prades 2013: 128).⁵ Léčbu pak nechápou v biomedicínském pojetí jako opravu těla, ale jako stav, kdy se člověk má dobře. Mluví se také o odstranění obtíží, zlepšení stavu, změně pozornosti mysli, propojení vůle, myšlení a citění a nastolení společenské rovnováhy.

V tomto pojetí již není podmínkou léčby lidské *psyché* věřit v Boha. Léčba může proběhnout za pomoci kouče, psychoterapeuta, šamana, zenového mistra či faráře (Caillé – Prades 2015: 302). Na stejné škále se tak nacházejí náboženské podoby osobní proměny, psychoterapie a praxe osobního rozvoje (Prades 2015).⁶ Sdílejí totiž základní strukturu soustředěnou kolem sebestproměny a emocí. Léčba nicméně nadále po člověku požaduje věřit. Sloveso věřit (*croire*) je u autorů používáno v širším smyslu: považovat něco

3 Zmínit lze v tomto kontextu např. spojení hnutí léčby mysli s evropskou psychologií u Williama Jamese.

4 Osobní rozvoj bezprostředně vychází z dalšího vývoje puritanismu a jeho představ o sebezdokonalování, jež podpořily terapeutickou etiku např. u Benjamína Franklina (Prades 2015).

5 Toto pojetí zdraví se odráží i v současné religiozitě, kde je spojováno s pohodou ve smyslu *wellbeing* (Gauthier 2025).

6 Autoři rozlišují mezi nenáboženskými podobami léčení a náboženskými podobami léčení ve smyslu konverze k institucionálnímu náboženství. Nicméně neodlišují míru symboličnosti či symbolické účinnosti na této škále. Soustředí se na společné prvky této účinnosti, které překračují možné rozdíly. Vzhledem k charakteru dat využitých v tomto článku se budeme držet tohoto přístupu.

za pravdivé, skutečné či možné, zakoušet něco jako opravdové, přikládat něčemu důležitost, být přesvědčena, důvěřovat. Takové chápání víry jako aktu je ústřední pro symbolickou účinnost uzdravení: „Tato víra [foi]⁷ se týká těla, pocitů a intelektu. Zdraví a uzdravení – tj. návrat ke zdraví – mohou být analyzovány jako důsledek dobrého fungování či obnovy koloběhu, v něm zdraví či touha žít vede k víře, která způsobí zdraví a touhu žít.“ (Caillé a Prades 2015: 302)

Akt víry (*du croire*) v uzdravení, v náboženství či v terapii, má několik složek. Člověk musí toužit po uzdravení. Věřit nabývá podoby „věřit v“ (*le croire à*) ve smyslu doufat v uzdravení. Věřit se také chápe jako „mít víru v“ či „mít důvěru v“ (*le croire en*) osobu, která člověku k tomu uzdravení pomůže, ať už je to Bůh, či psychoterapeut. Těto osobě se v procesu důvěřování přiřazuje ochota člověku pomoci a potřebné znalosti, jejichž zdrojem mohou být duchové, náboženské texty nebo odborné statě. Taková osoba často získává legitimitu ze svého charisma, které v tomto kontextu znamená neobvyklou moc léčit.

Další složkou je „věřit, že“ (*le croire que*), tedy považovat za pravděpodobné či možné, že uzdravení proběhne. Jedná se o jistotu opřenou o vědění a tvrzení, která jsou považována za racionální. Tyto prvky legitimizují víru. Nejedná se nutně o racionalitu vědeckou, ani se neočekává, že by daná osoba obsáhla veškeré legitimizační vědění, které může být obsaženo v náboženských textech nebo učebnicích medicíny. Tato „víra, že“ souvisí s „věřit, protože“ (*le croire parce que*), tedy s odkazem na osobní důvody ve víře. Člověk si může vybrat terapeuta na základě racionálních argumentů, avšak víru, že dokáže léčit spíše předchází víra v danou osobu. Víra je i v samotném kroku, proč se člověk pustí do procesu uzdravování, jak a s kým.

Akt víry pak nakonec musí být napojen na pocity, musí vyvolávat emoce, musí se dotýkat celého těla (*y croire et ressentir*). Tělo může vnímat zlepšení svého stavu a může ho chápat jako potvrzení víry a povzbuzení k tomu dále věřit.

Symbolická účinnost nastává, když se spojí víra, vnímání, pocity a představy, které byly jedinci předány terapeutem, koučem či šamanem v podobě sociálního jazyka slov, gest a chování. Tento jazyk dává jedinci slova, aby pojmenoval, co se s ním děje, aby vytvořil příběh, který může vyjádřit, aby našel smysl své zkušenosti a mohl ji transformovat. Je jazykem jak individuálním, tak sociálním, protože odpovídá tomu, co Lévi-Strauss (1958: 220) nazývá „sociální mýtus“. Caillé a Prades (2015: 310) mluví o „slovech

7 I když autoři na řadě míst zaměňují termíny *croire*, *croyance* a *foi*, poukazují na křesťanské zabarvení konceptu víry (*foi*) a upřednostňují ji chápat jako akt víry v širším slova smyslu (*un croire*, *une croyance*).

kmene“. Je to jazyk skupiny, za jejíž součást chce být člověk uznán a k níž pak může náležet. Symbolická účinnost je přímo odvozena od vztahu k terapeutovi a širší sociální skupině.

3 Metodologie

Článek vychází z dat, která byla sesbírána během dvouletého projektu zaměřeného na osobní rozvoj u slovenských pracujících v letech 2020–2022 pomocí polostrukturovaných rozhovorů s pracujícími dvou velikostně a organizačně zcela odlišných firem. Tyto firmy byly identifikovány díky tomu, že se hlásily k důrazu na osobní rozvoj a celkovou pohodu svého zaměstnanectva na svých internetových stránkách a ve vypsaných náborových řízeních a současně pozitivně odpověděly na náš e-mail. Osoby z daných firem pak zprostředkovaly kontakt s dvaceti třemi pracujícími. Současně byl proveden rozhovor s jedním bývalým vysoce postaveným manažerem, který v době rozhovoru působil jako mentor.

Metodou sněhové koule byl také navázán kontakt s šesti osobami působícími ve vysokých sférách managementu, jako jsou manažerstvo, majitelstvo či osoby z konzultantského prostředí zajímající se o „osobní rozvoj s duchovní dimenzí“. Jednalo se o osoby slovenské národnosti, i když jedna z nich v době konání rozhovoru žila v Česku. Rozhovory byly vedeny osobně či online, přičemž po jednom z online rozhovorů následovalo osobní setkání. Jejich délka se lišila od jedné hodiny po dvě a půl hodiny. Přestože v článku vycházím i z dat z dalších rozhovorů, je zde ústředním zdrojem tento poslední soubor rozhovorů. Vzhledem ke způsobu získávání dat jsou data anonymizována do té míry, že v následujícím textu nejsou zmíněny ani konkrétní profese a rodinná zázemí.

Osoby, které projevovaly zájem o „osobní růst s duchovní dimenzí“, působily na vyšších manažerských pozicích, což platilo i pro značnou část celého výzkumného souboru. Jejich měsíční příjem přesahoval 2 200 euro, což se týkalo i dvou třetin osob z celého souboru. Většina měla vysokoškolské vzdělání, byť v jednom případě nebylo zakončeno získáním diplomu. Lze tedy konstatovat, že vybraný vzorek náležel k vyšším společenským třídám. Věk těchto osob se pohyboval mezi třiceti a padesáti lety. Šlo o pět žen a jednoho muže (celý soubor byl z hlediska genderu rozložen vyrovnaněji).

Rozhovory se celkově u účastnic a účastníků soustředily na popis jejich pracovní náplně, spokojenosti v práci, řešení problémových situací, na jejich postoj k práci a osobnímu rozvoji ve vztahu k pracovní sféře. U vzorku, který je v centru pozornosti, se pak otázky více soustředily na praxe osobního a „duchovního“ rozvoje a jejich zapojení do managementu. V žádné

ze skupin nebylo tematizováno křesťanství a s ním spojené představy či identity, pokud ho daná osoba nezmínila.

4 Kontinuum symbolické účinnosti reflexivity v osobním rozvoji

Podle Caillé a Prades je symbolická účinnost přítomna na celé škále praktik od psychoterapie k náboženským rituálům. Náš výzkum ukazuje, že symbolická účinnost je vlastní sociálnímu jazyku osobního rozvoje jako takového. V případě, kdy k němu lidé přidávají náboženství zastoupené holistickými spiritualitami, odlišuje se vnímání symbolické účinnosti tím, jaké dopady jsou osobnímu rozvoji přisuzovány.

4.1 Symbolická účinnost rozvoje racionální reflexivity a sebereflexivity

Účastnictvo výzkumu, které se angažovalo v praxích osobního rozvoje, ať už jednorázově, či opakovaně, a které vnímalo jejich pozitivní vliv, zdůrazňovalo reflexivní stránku těchto praxí. Paní Jankovská, zaměstnaná na pozici středního managementu, považovala svou práci za stresující, neboť si „připouští“, když se setká s nějakými problémy. Uvědomovala si, že to chce změnit, a proto využila nabídky firmy absolvovat několik sezení s koučkou:

„[...] mali sme vlastne koučku na pár sedení. Ja som s ňou práve riešila také veci, ako sa vyrovnávať s neúspechom alebo niečo takéto [smích], alebo so stresom. Že to riešim, ako som spomenula. Tak som to riešila, rozpitvávali sme to do hĺbky – že čo všetko vstupuje počas toho procesu do tej práce – a tam som zistila, že nie všetko je niečo, za čo som čisto zodpovedná ja. Tak toto som sa snažila odbúrať a ostatné som vzala tak, že to nie je úplne na mne. Asi tak. Nemala som nejaké špeciálne techniky alebo niečo podobné na zvládanie stresu, ale jednoducho – ako som sa s tou koučkou rozprávala – tak som vedela, za ktoré veci môžem ja a za ktoré nemôžem. A tie, za ktoré som bola zodpovedná, som sa snažila zvládnuť na 100 %. Mala som čistejšie svedomie, vedela som, že som pre to urobila všetko – alebo maximum.“

Touha po zmenšení stresové zátěže se v případě paní Jankovské propojila s přesvědčením, že jí může pomoci koučink a konkrétní koučka. Díky sezením s ní došla k porozumění svého místa v pracovním procesu: poznala limity individuální zodpovědnosti a vlastního pracovního vlivu. Tato ratio-

nální sebereflexivita⁸ byla posílena prostřednictvím emocionálního odstupu od práce, což byl rozměr reflexivity zvláště přítomný u pracujících, kteří se setkali s praxemi osobního rozvoje. U jiných zúčastněných se reflexivita projevovala v osvojení racionalizovaného vyjadřování vůči ostatním ve smyslu rozvoje disciplinovaných emočních a komunikačních dovedností.

Tyto podoby do značné míry racionální reflexivity a sebereflexivity pomohly paní Jankovské k tomu, že „*už to neprežív[a] tak tragicky ako na začiatku*“. Koučink, zahájený z touhy po pracovní pohodě, byl považován za účinný díky sdílení sociálního mýtu osobního rozvoje, důvěře v pomoc ze strany koučky a tělesnému zakoušení menší stresové zátěže.

Současně vidíme, že praxe osobního rozvoje sice nabídly racionalizaci pracovního zapojení na individuální úrovni, nezpochybnilly však zájem o pracovní úspěch, osobní růst a pracovní zápal. Z pohledu organizace práce nestály proti tlaku na výkon, projektové logice práce a týmové práci, což jsou všechno charakteristiky spjaté s novým duchem kapitalismu. Reflektovaly individuální požadavky vycházející z pracovního procesu (srov. Salman 2021; Stevens 2011; 2012), aniž by po firmách vyžadovaly strukturální či systémová řešení. Individuální zlepšení stavu tak neznamenalo odstranění problému.

Na dotaz po dalším zájmu o osobní rozvoj skrze motivační literaturu paní Jankovská řekla, že ta ji moc nezajímá („*ja asi možno verím trošku iným veciam ako motivačnej literatúre*“). Místo toto četla životopisy úspěšných ženských osobností („*od nich možno čerpám inšpiráciu, z ich života, ale nie nejaké návody a túto motivačnú literatúru*“), protože pochybuje o tom, že „*existuje jeden návod, ktorý sa dá použiť na každého*“. Z těchto komentářů můžeme usoudit, že pro symbolickou účinnost vybraných praxí osobního rozvoje byl nutný prvek víry (srov. Caillé – Prades 2015). V podání paní Jankovské se víra v osobní rozvoj týkala více důvěry a nasměrování (pomocí koučky či úspěšných žen) než pevně daných pravd.

Příklad paní Jankovské ukázal základní strukturu symbolické účinnosti přítomné v praxích osobního rozvoje v souladu s teorií Caillého a Prades (2015). V případech, kdy se osobní rozvoj spojil s prvky holistických spiritualit, tato struktura zůstala zachována, symbolická účinnost však nabyla specifických podob překračujících racionální reflexivitu a sebereflexivitu.

8 Termíny reflexivita a sebereflexivita poukazují na stav, kdy člověk k procesu reflexe využije zprostředkované znalosti (náboženské, terapeutické, koučinkové apod.). Tato reflexivita začíná vnímáním sebe sama a pocitem sebe sama (*self-feeling*), přechází v proces introspekce (*self-reflection*) a ústí v reflexivitu (Burkitt 2012).

4.2 Symbolická účinnost rozvoje holistického já

Osoby, které působí ve vysokých sférách managementu a které spojují praxe osobního rozvoje s holistickými spiritualitami, vnímaly účinnost těchto praxí ve vztahu k reflexivitě a sebereflexivitě. Ke snaze o racionalizaci svého pracovního přístupu a sociálních dovedností připojily i rozvoj holistického já. Tento rozvoj souvisel s další oblastí typickou pro praxe osobního rozvoje, totiž s řešením vnitřních problémů (srov. Salman 2021). Na to poukázala paní Kotlářová, když se chtěla zotavit z vyhoření. Aby pracovala s příčinami tohoto stavu, využila trauma-terapii a různé praxe osobního rozvoje. Za jednu z příčin vyhoření identifikovala strach z nedostatku ještě z dob svého dětství. Toto vysvětlení poskytnuté trauma-terapií doplnila myšlenkou Deepaka Chopry o hojnosti:

„Akože ja si osobne myslím, že všetko máme v hlave, hej. Že naozaj som presvedčená o tom, že túto realitu, v ktorej žijem ja, som si vytvorila, som si vytvorila ja. [...] Že naozaj verím, že myšlienky tvoria naše akože akcie, a to sú potom tie výsledky, ktoré vidíme vo svete. Takže keď moje myšlienky začnem zle, tak tá akcia je blbá a dopad to bude mať ešte horší. Hej, že je veľký rozdiel, že či môj mindset [způsob uvažování] je hojnosť alebo nedostatok, hej. Ja som vyrastala akože v zmysle s premýšľaním nedostatku. Tým pádom som mala nedostatok všetkého všade, hej. V momente, keď si ako keby cez tú prácu vnútornú si vieme povedať, že áno... nie, všetkého je dostatok, hej... biznis, príležitosti, peňazí, ľudí, dobrých vzťahov.“

Díky tomuto přístupu se ze stavu vyhoření sice dostala, ale v době rozhovoru ještě správný postoj k práci nenašla: *„Ja chcem, aby ma to [práca] dražvovalo [pohánělo]. [...] Ale mám tam ten obrovský strach, že keď si to spustím, tak znovu ochoriem.“* Při hledání uzdravení z vyhoření paní Kotlářová doplnila etiku terapie o New Age etiku transformace prostřednictvím představy, že realitu si člověk utváří v mysli. Takové holistické propojení člověka a světa (srov. Beckford 1984) umožňuje interpretovat tělesný prožitek vyhoření jako součást širšího procesu sebepoznání, přičemž pocit zlepšení tento výklad ztělesňuje a potvrzuje. Osobní rozvoj spojený s holistickými spiritualitami zde funguje jako sdílený sociální jazyk, který zajišťuje symbolickou účinnost tím, že vysvětluje životní krize a poskytuje způsob, jak dosáhnout celkové pohody prostřednictvím sebepoznání a sebereflexivity. Tato perspektiva pak podporuje nový duch kapitalismu s důrazem na růst a pracovní nadšení, zatímco systémové problémy pracovního trhu jako

prekarizace a oslabování sociálního státu zůstávají skryty (Kalleberg 2011; Linhart 2015; Ruitort 2019).

Sebereflexivita u paní Kotlářové cílila na holistické já vycházející ze zvědomění. Přidalo se k její snaze „manažovat stres“ prostřednictvím jógy:

„A že vlastne každé ráno ma to učili, ako začať tu jogu, aby to nebolo cvičenie fyzické, ale aby to naozaj bolo zvedomovanie, sprítomňovanie, to dýchanie. Takže ja tú jogu robím naozaj s týmto ako keby presahom. Že nerobím ju kvôli tomu, že chcem byť fit a cvičiť a to, ale... Zároveň mám aj cviky, ktoré vám ako to celé telo nejakým spôsobom rozhybu. Takže má to aj tento efekt.“

Díky józe navázala paní Kotlářová vztah se svým vědomým já, které bylo v každodennosti skryté. Tento náboženský prožitek hodnotila pozitivně a spojila ho s vnímaným zlepšením fyzické kondice a emočním odstupem od práce, čímž se její zkušenost stala nositelem symbolické účinnosti. Racionální reflexivita se zde propojila s reflexivním objevováním a prohlubováním holistického já.

Holistické já u vybraného účastnictva výzkumu nabývalo i podob rozvoje autentického já, jak tomu bylo například u paní Dvorské:

„Že v tomto je vlastne to, čo ja vnímam ako tú spiritualitu. Pre mňa to nie je, že existuje nejaký zjednodušene poviem Boh, ale že, že, že sme, že je niečo viac v nás, čo strácame, čomu porozumenie strácame tým, ako fungujeme v kontexte iných ľudí. A to, čo je to me [já], tá naša autentickosť, to je zároveň prepojené s ostatnými, že v tom je to také nejaké, že to spoločné vedomie, to nejaké consciousness [vědomí].“

Paní Dvorská věřila, že spiritualita tkví v sebeporozumění a ve vyjadřování vztahového já, které odpovídá jejímu pravému já a které není jen odrazem ostatních. K tomuto žitému náboženskému prožitku se inspirovala celou řadou zdrojů, ať už psychologických, či brikoláží z oblasti meditace všímavosti (*mindfulness*) a New Age. Přesvědčení o autenticitě pak překloupila do vedení komunikace ve firmě, protože vnímala, že anonymní zpětná vazba v práci byla „*shitstorm* [obrovský průser]“ a „*painful* [bolestivá]“ na čtení. Svou anonymitou neumožňovala skutečné řešení problémů. Důvěru v autenticitu v žitém náboženství propojila s touhou po ozdravení firmy, což vedlo k zavedení zpětné vazby zaměřené na „*radikální otevřenost*“ (srov. Scott 2017). Tato otevřenost znamená, že lidé mají být vůči ostatním otevření v kritice a zároveň se ji mají naučit správně podávat, neanonymně a disciplinovaně: „*bolo to veľmi konštruktívne* [...], *zrazu to boli*

konkrétne situácie s konkrétnymi riešeniami, ktoré sme k tomu mohli vymyslieť, a zároveň s konkrétnymi ľuďmi, s ktorými sme to mohli riešiť". Výsledkom byla zpětná vazba, která „*nám [...] pomáhá růst*“ a je „*transparentňujúca*“. To, že radikální otevřenost z jejího pohledu ve firmě fungovala, potvrdilo její víru v důležitost autenticity, která se z holistického náboženského prožitku stala komunikační dovedností.

Praxe osobního rozvoje spojené s holistickými spiritualitami byly účastnictvem výzkumu vnímány jako účinné díky žité zkušenosti různých forem reflexivity a vnímaného zlepšení osobního a pracovního života. Sebepoznání, sebereflexivní proměny, kontakt s holistickým – vědomým a autentickým – já se spojily s racionální reflexivitou vůči vztahu k práci, kontrole emocí a osvojení si komunikačních dovedností. K symbolické účinnosti vlastní osobnímu rozvoji se pak přidala další vrstva symbolické účinnosti čerpající z holistických spiritualit. Takto chápané praxe nicméně nadále odpovídají novému duchu kapitalismu s důrazem na osobní rozvoj, komunikaci a pracovní zápal, byť vyjadřují uměleckou kritiku odosobnění, která byla adresována kapitalismu kontrakturním hnutím, jak bylo zmíněno výše, prostřednictvím důrazu na holistické já. Současně takto chápaný osobní rozvoj odráží pracovní postavení zúčastněných, kteří mají „dobrá místa“ (Kalleberg 2011) v horních mocenských příčkách firem a od kterých se očekávají komunikační a organizační dovednosti a schopnost motivace ostatních.

Zapojení jedince do pracovního procesu jako celistvé, autentické a vědomé osoby může ale být vykládáno i jako příklad „nad-humanizace“ (Linhart 2015). Profesní kompetence a odborné zkušenosti ustupují do pozadí a dochází k prolínání profesních a osobních hranic prostřednictvím intenzivního zapojení „lidskosti“ pracujících, včetně jejich žitého náboženství. Osobní vlastnosti jsou mobilizovány k zvýšení zisku firmy. Vybrané účastnictvo výzkumu nicméně má z tohoto zisku přímý prospěch a aktivně se podílí na propojení žitého náboženství a pracovní sféry.

Jak jsme si už všimli, vnímání dopadu praxí osobního rozvoje ve spojení s holistickými spiritualitami se neomezuje jen na jedince. Následující sekce ukáže, jak se symbolická účinnost těchto praxí v návaznosti na holistické já projevuje v rozvoji etického já.

5 Symbolická účinnost rozvoje etiky holistického já

Praxe osobního rozvoje byly v průběhu výzkumu spojovány s etickou dimenzí, která se projevovala zejména zájmem o rozvoj ostatních (srov. Bártová 2024) a etikou vůči sobě samým prostřednictvím reflexivní sebeakceptace a sebepečce. U vybraného účastnictva výzkumu nabývala tato

etická dimenze na intenzitě, byla artikulována explicitněji a zahrnovala kontext fungování celé firmy a širší společnosti. Jejím základem bylo úsilí o sebezdokonalování prostřednictvím rozvíjení holistického já, což podle vybraného účasti vyústilo v rozvoj specifického etického já, jehož příkladem může být zkušenost paní Hudáčkové. Ta byla přesvědčena, že jsme „*dospeli [...] do takej miery dehumanizácie pracovného prostredia*“, že je třeba napravit „*leadership*“ s cílem pracovního „*wellbeingu*“. Touha po tomto druhu zlepšení ji vedla k přesvědčení, že správný „*leader*“ má být zaměřen na zaměstnanectvo, neboť jeho rolí je „*slúžiť ľuďom*“ a „*pomáhať iným*“. Toto pečující vedení je možné díky „*nejakému otvorení leadershipu voči emóciám, voči empatii... odstraňovanie, odbúravanie nejakých ego bariér*“. Podle ní takové vedení umí „*ísť do nejakej miery pokory a sebapoznania*“. Paní Hudáčková spojovala etiku vztahové a emoční péče vedení s rozvojem emočních kompetencí a holistickou sebereflexivitou. Pečující vedení ukazuje na odklon od autoritářského vedení, který odpovídá novému duchu kapitalismu; současně nese znaky spojené s genderovými charakteristikami připisovanými ženám.

Tuto touhu po změně spojovala paní Hudáčková se sociálním jazykem osobního rozvoje, kterému důvěřovala, neboť pozorovala jeho účinnost prostřednictvím terapeutického výcviku a „*duchovného rozvoja*“ jakožto předpokladu uskutečnění kýženého vedení. Náboženský rozvoj u ní probíhal hlavně prostřednictvím konzumace psychedelik během pravidelných několikadenních kolektivních setkání v kontextu současného šamanismu a náboženství původních obyvatel:

„A že tá pokora, ktorá prichádza so spiritualitou, a také to proste spojenie sami so sebou, sebapoznania, tým pádom spojenie... schopnosť spojenia sa s inými ľuďmi... Tak na to, aby sme k tomu dospeli, k nejakému ideálu povedzme, ktorý sme si vytvorili v hlavách, tak musíme odbúrať niektoré bariéry vnútorné, strachy a túžby, ktoré sú s tým spojené. Čiže túžba po moci, túžba po kontrole, túžba po akože great [dôležitosti]. [...] Čiže to sú také akože povedzme že v leadershipe, ak by som to mala nejak vymenovať že egobariéry, tak toto. Toto mám na mysli. A to sa psychedelikami jednoznačne odbúrava.“

Realizace pečujícího vedení byla podle paní Hudáčkové možná díky propojení terapeutické sebetransformace, zpracování vlastních vnitřních problémů, s prožitky žité náboženské zkušenosti autentického a holistického já. Navíc vnímání účinnosti rozvojových praxí, podpořené tělesnou zkušeností se zmíněnými substancemi, souviselo s důvěrou v řadu „*rôznych*

učitelov – spirituálnych učiteľov“. Základem péče o ostatní tak byla péče o sebe prostřednictvím holistického seberozvoje (srov. Sointu – Woodhead 2008).

Důraz na sebezpečí vycházel i z její nedávné zkušenosti vyhoření, kdy se musela postupně naučit věnovat sobě a méně pracovat. „*Ještě si na to úplně nezvykla, tělo by chtělo pracovat víc. Ptá se mě, jestli je to druh závislosti.*“⁹ Aby dosáhla vyléčení, propojila psychedelika s meditacemi motivovanými určitým záměrem: „*Hej, niekedy ten problém môže byť, že chcem vyliečiť... chcem sa vyliečiť z nejakej choroby. Tó je veľmi konkrétne. Inokedy je to, že chcem žiť otvorenejší život. Tak to by si povedala, že to je abstraktné asi.*“ Zkušenost osobního rozvoje tak poskytla možnost tělesné sebezpečí na celé škále konceptu uzdravení.

Zatímco pro paní Hudáčkovou byla etika vycházející z holistického já zárukou humánnějšího pracovního prostředí, mohla by se na ní aplikovat teorie Linhart (2015) o nad-humanizaci. Zaměstnanectvo totiž není respektováno jakožto profesionálky a profesionálové, což by chránilo jejich lidskost. Naopak je po nich požadováno zapojení bez profesních hranic, včetně všech psychologických stavů a niterných sebepojetí, které jsou v pracovním procesu využívány k obohacení firem.

Etická dimenze holistického já u paní Hudáčkové zasahovala také do problematiky „*udržateľnosť[i]*“ a „*ochran[y] všetkého*“. Vycházela přitom z tělesně zakoušené symbolické účinnosti holistických spiritualit v souvislosti s napojením se na přírodu: „*To je jedna z prvých vecí, ktorá sa mi zmenila v živote, keď som sa viac začala venovať duchovným veciam... bolo, že som sa spojila viac s prírodou. Úplne prirodzene.*“ Konkrétně se zajímala o otázky ochrany přírody a etické spotřeby: „*Ako šoférujem, či šoférujem, kam idem autom, kde bývam, ako cestujem, aké produkty používam, čo kupujem.*“

Podobně se zaměřila na etickou spotřebu i paní Lidická, která ji zavedla do fungování své firmy. Zákaznictvo může přinést dosloužilý výrobek firmy na jednu z jejích četných poboček a ta zdarma zajistí jeho recyklaci. Na společenský rozměr etické dimenze osobního rozvoje upozorňovali i další účastnice a účastníci výzkumu, včetně pana Budaje. Ten se zajímal o „*spoločenský rozmer*“ svého podnikání, o to, „*aký dopad tá práca má vlastne, či už na spoločnosť, alebo vlastne na svet*“. Vycházel přitom ze zklamání nad současnými podobami odvětví komunikace, které „*vytvára nejakú negatívnu spoločenskú hodnotu*“. V touze po zlepšení společenského fungování firem se přihlásil k principu sociálně odpovědné firmy (začlenění sociálních a environmentálních hledisek do jejího fungování), který byl mezi vybraným účastnictvem oblíben.

Velkou roli v jeho přístupu hrály různé praxe a představy spojující kulturní antropologii, somatickou terapii, zájem o mayskou kulturu a animismus

9 Záznam z terénního deníku dne 5. 7. 2021.

a celou řadu dalších prvků holistických spiritualit. Zatímco důvěra v somatickou terapii a konkrétní terapeutku mu poskytla sociální jazyk a zkušenost, jak rozumět vlastnímu tělu a pečovat o něj, ostatní zdroje – včetně důvěry v konkrétní japonské učitele šintoismu – ho přivedly k napojení se na vědomí všech těl. Jedná se o těla, která jsou „*more-than-human* [mimolidská]“, protože „*vedomie nemáme len my ľudia, ale vedomie vlastne má ako keby že aj rieka a vedomie má proste de fakto akékoľvek body* [tělo]“. V každodenním životě s nimi komunikuje prostřednictvím přenosu energií:

„Ale skorej je to o tom, že snažím sa posledné tri, štyri, možno päť rokov ako keby prehlbovať schopnosť... neviem, ako to povedať, aby to neznalo akože úplne utreštene [ztřeštěně], ale ako keby že schopnosť počúvať. Proste aj tá rieka niečo hovorí, aj tá ryba niečo hovorí, aj ten strom niečo hovorí. [...] Nejak som si vytrénoval vnímavosť na telá. A na to svoje som veľmi vnímavý a postupne sa mi ako keby objavujú patterny [vzorce], a vlastne na iné akože bodies [těla], aj bodies of water [vodní tělesa] je... body [tělo], ktoré vlastne má nejaký de facto komplexný systém. Takisto ako moje telo je nejaký komplexný systém, ako vaše telo je komplexný systém. A nejakým spôsobom flow [tok], ty energie v rámci toho tela idú. Nejakým spôsobom sa to telo tým pádom správa podľa tých tokov energie. [...] Aj dá sa ako keby že ten pattern [vzorec] vnímať.“

Pro pana Budaje to může znamenat, že se dokáže pocitově napojit na řeku Dunaj a vnímat, co řeka chce: „*Ako keby mám pocit, že viem vidieť napríklad pri Dunaji, že sa chce vyliť.*“ Toto holistické prožívání já, energeticky napojené (srov. Kapusta – Kosticová 2020) na ostatní vědomí a komunikující s nimi, přenesl do pracovního procesu. Usiloval v něm o to, aby jeho spolupracovníctvo vnímalo alespoň těla ostatních lidí, když už ne jiná těla, i když „*toto je možno taká moja ambícia, že kam to chcem dostať*“. Od klientstva také vyžadoval, aby vzalo v úvahu, jak jejich projekt ovlivní lidi, jichž se týká. Když jim tento přístup byl vlastní, šel ještě dál:

„S developerom sa bavíme napríklad o tom, že čo potrebuje Dunaj. [...] Že vlastne ten projekt je v dotyku s Dunajom, tak sa ho chcem pýtať s klientom vlastne, že čo potrebuje Dunaj a či nedokážeme či už komunikáciou alebo v samotnom projekte ako keby zohľadniť potreby Dunaja rovnako ako potreby ľudskej komunity.“

Vycházejí z holistického já pečujícího o své tělo a těla ostatních pan Budaj usiloval o rozvoj firemní etiky prostřednictvím osobní etiky, díky

čemuž našel smysl podnikání. Ne vždy ale na etický zájem o ostatní těla spolupracovníctvo a klientstvo přistoupilo:

„Ak sa nám to [zahrnout do komunikační kampaně obyvatelstvo, kterého se dotkne developerský projekt] nepodarí, tak sa zbalíme a pôjdeme preč a už sme to spravili niekoľkokrát pri developerských projektoch.“

Neúspěch etické dimenze osobního rozvoje nepřipisoval pan Budaj její neúčinnosti, ale neochotě klientstva být vnímavější, což vedlo k ukončení spolupráce. I když se holistické spirituality a usilování o zisk vzájemně nevylučují (srov. Gauthier 2025: 12), u pana Budaje bylo toto propojení podmíněno etickými principy a společenskou odpovědností firem.

Vybrané účastnictvo výzkumu využívalo holistických spiritualit pro rozvoj holistického a sebepečujícího já, které následně mohlo eticky – pečujíc o vše včetně přírody – působit na ostatní, potažmo na celou společnost. Osobní rozvoj ve spojení s holistickými spiritualitami v pracovním prostředí tedy nelze chápat jako narcistní, neboť vstřebal sociální kritiku egoismu, která je součástí nového ducha kapitalismu. Problém strukturálních nerovností ovšem nereflktuje.

Prosazování etické spotřeby ve firmě či sociálně odpovědná firma by pro Linhart (2015) nejspíš představovaly pokračování nad-humanizace, kdy management usiluje o kontrolu morálních tužeb pracujících. Taková nad-humanizace vychází z předpokladu, že samotná práce tuto morální dimenzi nemůže uspokojit, a proto je nutné organizovat externí aktivity typu dobrovolnictví. U vybraného účastnictva výzkumu se nicméně projevovala snaha přenést tuto etiku do samotného pracovního procesu. Navíc se soustředila na otázky péče a sebepečce.

6 Závěr

Úzké propojení různých praxí osobního rozvoje a náboženská brikoláž využívající různých zdrojů holistických spiritualit jsou možné díky sdílené struktuře etiky sebetransformace a symbolické účinnosti založené na příslibu smysluplného života a lepšího já. Předpokladem fungování těchto praxí je touha po zlepšení pracovní situace. Důležitá je i důvěra, že tyto praxe mohou fungovat. Víra a důvěra se týkají i osob, které je zprostředkovávají, ať už se jedná o koučku, psychoterapeutku, či šintoistického učitele. Tato důvěra vede k tělesnému zakoušení účinnosti těchto praxí, což následně podporuje víru v ně. Ve spojení s holistickými spiritualitami je účinnost těchto praxí vnímána v rámci rozvoje holistického – vědomého, autentického a propojeného – já

a z něj vycházejícího etického jednání, které je zaměřené na sebeděči a péči o ostatní, včetně etické spotřeby a společenské odpovědnosti firmy. O důvěru jde v sociálním jazyce osobního rozvoje celkově. Je to jazyk sociální, neboť zájem o praxe osobního rozvoje je sdíleným zájmem. Zároveň jeho prostřednictvím lidé poukazují na přináležitost k sociální skupině, která sdílí seberozvojový étos nového ducha kapitalismu v pracovním prostředí.

Analyzované praxe osobního rozvoje u slovenských pracujících tak odrážejí nového ducha kapitalismu, a to včetně těch, které zahrnují holistické spirituality.¹⁰ Vedle již zmíněného důrazu na osobní rozvoj se v nich vyjevuje představa seberealizace prostřednictvím práce, která neustupuje ani po zkušenosti s vyhořením. Flexibilita a adaptabilita pracujících se projevují v jejich schopnosti neustále na sobě pracovat a při tom být autentičtí a holističtí, což odráží kontrakturní uměleckou kritiku i v zemích, které ve své době kontrakturním hnutím ovlivněny nebyly. Etická dimenze osobního rozvoje pak ukazuje, jak nový duch kapitalismu přijal sociální kritiku v podobě etického já. Zájem o holistické a etické já osobního rozvoje nevyklučuje usilování o pracovní úspěch, firemní růst, zisk a zapojení do kapitalistického trhu. Dané praxe poskytují individualizovaný nástroj pro řešení problémů v pracovním kapitalistickém trhu, aniž by reflektovaly systémové problémy a nerovnosti tohoto trhu práce v rámci firmy i mimo ni.

Provázání osobního rozvoje spojeného s holistickými spiritualitami a pracovní sféry také odpovídá socioekonomickému statusu účastnictva výzkumu. Je v souladu s jeho třídním postavením, díky kterému disponuje nutnými sociálními, ekonomickými a kulturními zdroji stejně jako mocenským postavením ve firmách, kde zastává dobře placené a autonomní pracovní pozice s výrazným podílem na rozhodování o své práci. Účastnictvo tak nevnímalo možnou hrozbu zranitelnosti vlivem nad-humanizace práce. Naopak iniciovalo osobní rozvoj ostatních pracujících a určovalo jeho podobu směrem k propojení holistického a pracovního já. Mocenská nerovnováha, která toto umožňuje, ale v rozhovorech reflektována nebyla.

Srpen 2025

Biobliografické zdroje

Aupers, Stef – Houtman, Dick. 2010. Beyond the Spiritual Supermarket. The Social and Public Significance of New Age Spirituality. In: Aupers, Stef – Houtman, Dick (eds.): *Religions of Modernity*.

10 Propojení holistických spiritualit a nového ducha kapitalismu samozřejmě není vlastní jen pracujícím na Slovensku, ale objevuje se i v jiných zemích střední a východní Evropy (Gog 2020).

- Relocating the Sacred to the Self and the Digital*. Leiden: Brill: 135–160.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004184510.i-273.54>
- Bártová, Zuzana. 2024. Personal Development and Religion in the Workplace in Slovakia. From Life Meaning to Religious Selves. *Religion* 54, 1: 108–125.
<https://doi.org/10.1080/0048721X.2023.2277017>
- Baykal, Elif. 2020. Mindfulness and Mindful Coaching. In: Baykal, Elif (ed.): *Handbook of Research on Positive Organizational Behavior for Improved Workplace Performance*. Hershey: PA IGI Global: 72–85.
<https://doi.org/10.4018/978-1-7998-0058-3.ch005>
- Beckford, James A. 1984. Holistic Imagery and Ethics in New Religious and Healing Movements. *Social Compass* 31, 2/3: 259–272.
<https://doi.org/10.1177/003776868403100209>
- Bednárik, Rastislav. 2018. Nové javy na trhu práce v Slovenskej republike. Od rigidného k segmentovanému trhu práce. *Sociológia a spoločnosť* 3, 1: 2–18.
- Berg, Justin M. – Grant, Adam M. – Johnson, Victoria. 2010. When Callings are Calling: Crafting Work and Leisure in Pursuit of Unanswered Occupational Callings. *Organization Science* 21, 5: 973–994. <https://doi.org/10.1287/orsc.1090.0497>
- Birknerová, Zuzana – Čigarská, Barbara N. – Vojtilová, Veronika – Gabrhelová, Gabriela. 2022. Coaching in the Field of Business Management. *Journal of Management and Business: Research and Practice* 14, 1: 1–12. <https://doi.org/10.54933/jmbrp-2022-14-1-3>
- Bohle, Dorothee – Greskovits, Béla. 2012. *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. New York: Cornell University Press.
- Boltanski, Luc – Chiappello, Ève. 1999. *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard.
- Bovbjerg, Kirsten Marie. 2010. Ethics of Sensitivity. Towards a New Work Ethic. In: Aupers, Stef – Houtman, Dick (ed.): *Religions of Modernity. Relocating the Sacred to the Self and the Digital*. Leiden: Brill: 115–133. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004184510.i-273.46>
- Brunel, Valérie. 2008. *Les managers de l'âme. Le développement personnel en entreprise, nouvelle pratique de pouvoir?* Paris: La Découverte.
- Burkitt, Ian. 2012. Emotional Reflexivity. Feeling, Emotion and Imagination in Reflexive Dialogues. *Sociology* 46, 3: 458–472.
<https://doi.org/10.1177/0038038511422587>
- Bužeková, Tatiana. 2012. Posvätná ženskosť a autorita. Rodová stratifikácia neošamanských skupín. *Cargo* 10, 1–2: 61–88.
- Caillé, Alain – Prades, Pierre. 2015. Y croire. Retour sur l'«efficacité symbolique». *Revue du MAUSS* 46, 2: 291–318.

- Campbell, Colin. 1972. The Cult, the Cultic Milieu and Secularization. *A sociological Yearbook of Religion in Britain* 5: 119–136.
- Carrette, Jeremy – King, Richard. 2005. *Selling Spirituality. The Silent Takeover of Religion*. London – New York: Routledge.
- Deák, Dušan. 2010. Neohinduizmus a propagácia jeho myšlienok na Slovensku. In: Deák, Dušan et al. (ed.): *Alternatíva, životný štýl, identita? Niekoľko pohľadov na súčasnú slovenskú spoločnosť*. Magma: Čadca: 75–113.
- Dunn, Elizabeth C. 2004. *Privatizing Poland. Baby Food, Big Business, and the Remaking of Labor*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gal, Zoltan – Schmidt, Andrea. 2017. Geoeconomics in Central and Eastern Europe. Implications of FDI. In: Munoz, J. Mark (ed.): *Advances in Geoeconomics*. London: Routledge: 75–92.
- Gauthier, François. 2020. *Religion, Modernity, Globalisation. Nation-State to Market*. London: Routledge.
- Gauthier, François. 2025. Wellbeing-oriented Spiritualities as a Global Phenomenon in Risk Societies, *Journal of Beliefs & Values*: 1–19. <https://doi.org/10.1080/13617672.2024.2437607>
- Gog, Sorin. 2020. Neo-liberal Subjectivities and the Emergence of Spiritual Entrepreneurship. An Analysis of Spiritual Development Programs in Contemporary Romania. *Social Compass* 67, 1: 103–119. <https://doi.org/10.1177/0037768619895168>
- Hanegraaff, W. J. 2009. New Age Religion. In: Woodhead, Linda – Kawanami, Hiroko – Partridge, Christopher (eds.): *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations*. London – New York: Routledge: 339–356.
- Heelas, Paul – Woodhead, Linda – Seel, Benjamin – Szerszynski, Bronislaw – Tusting, Karin Patricia. 2005. *The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Malden: Blackwell.
- Chen, Carolyn. 2022. *Work Pray Code. When Work Becomes Religion in Silicon Valley*. Princeton: Princeton University Press.
- Jerotijević, Danijela – Hagovská, Martina. 2020. Making the Connections: Interpretation of Life Events among Women Practitioners of Alternative Spirituality in Slovakia. *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 13, 1: 43–60. <https://doi.org/10.20413/rascee.2020.12.1.43-60>
- Illouz, Eva. 2008. *Saving the Modern Soul. Therapy: Emotions, and the Culture of Self-help*. Berkeley: University of California Press.
- Introvigne, Massimo. 2005. *Le New Age, des origines à nos jours. Courants, mouvements, personnalités*. Paris: Éditions Dervy.

- Kalleberg, Arne L. 2011. *Good Jobs, Bad Jobs. The Rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s to 2000s*. New York: Russell Sage Foundation.
- Kapusta, Jan – Kostíková, Zuzana Marie. 2020. From the Trees to the Wood: Alternative Spirituality as an Emergent “Official Religion”? *Journal of Religion in Europe* 13, 3–4: 187–213.
- Karbovník, Damien. 2019. *Le développement personnel est-il une forme de religiosité séculière?* [Konferenční příspěvek]. Conference Religiosités séculières et sacré laïque, Épinal, France.
- Lévi-Strauss, Claude. 1958. *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
- Linhart, Danièle. 2015. *La comédie humaine du travail. De la déshumanisation taylorienne à la surhumanisation managériale*. Paris: Erès.
- Macháčková, Lucia – Dojčár, Martin. 2002. *Duchovná scéna na Slovensku II*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.
- Marquis, Nicolas. 2014. *Du bien-être au marché du malaise: la société du développement personnel*. Paris: Presses universitaires de France.
- McGee, Micki. 2005. *Self-help, Inc. Makeover Culture in America*. New York: Oxford University Press.
- McGee, Micki. 2012. From Makeover Media to Remaking Culture. Four Directions for the Critical Study of Self-Help Culture. *Sociology Compass* 6, 9: 685–693.
<https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2012.00485.x>
- McGuire, Meredith B. 2008. *Lived Religion. Faith and Practices in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.
- Méda, Dominique – Vendramin, Patricia. 2013. *Réinventer le travail*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Obadia, Lionel. 2013. “Désoccidentaliser” encore les sciences des religions? L’anthropologie contemporaine et la modélisation des traditions asiatiques en France et en Europe. *Revue des sciences sociales* 49: 122–129.
- Pagis, Michal. 2021. Inhabiting the Self-Work Romantic Utopia Positive Psychology, Life Coaching, and the Challenge of Self-Fulfillment at Work. *Work and Occupations* 48, 1: 40–69.
<https://doi.org/10.1177/0730888420911683>
- Pagis, Michal – Elbaz, Ayala – Ben Yair, Yitzhak. 2025. The Different Faces of Religion in Therapy: An Exploratory Qualitative Study of a Religion-Based Therapeutic Community for Addiction Recovery in Israel. *Journal of Religion and Health* 64, 1: 64–81.
<https://doi.org/10.1007/s10943-024-02152-y>

- Pessi, Anne Birgitta – Salonen, Anna Sofia. 2023. “If you are in the search of eternity—live in the present, live in love”: intersubjectivity and its relation to religion and spirituality in self-help literature. *Journal of Contemporary Religion* 38, 1: 117–135. <https://doi.org/10.1080/13537903.2022.2138025>
- Prades, Pierre. 2013. *De la conversion à la guérison: puritanisme, psychothérapies, développement personnel*. Doktorská práce. Université Paris Ouest Nanterre La Défense.
- Prades, Pierre. 2015. Comment pouvons-nous être des héritiers du puritanisme sans le savoir? *Revue du Mauss permanente* [on-line]. [2025-04-29]. Dostupné z: https://journaldumauss.net/spip.php?page=imprimer&id_article=1236.
- Rievajová, Eva – Pongrácz, Eva– Klimko, Roman. 2016. *Trh práce a politika zamestnanosti*. Bratislava: Ekonóm.
- Riutort, Philippe. 2019. *Précis de sociologie*. Paris: Presses universitaires de France.
- Salman, Scarlett. 2021. *Aux bons soins du capitalisme. Le coaching en entreprise*. Paris: Presses Sciences Po.
- Sointu, Eeva – Woodhead, Linda. 2008. Spirituality, Gender, and Expressive Selfhood. *Journal for the Scientific Study of Religion* 47, 2: 259–276. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2008.00406.x>
- Scott, Kim. 2017. *Radical Candor. Be a Kick-ass Boss Without Losing Your Humanity*. New York: St. Martin's Press.
- Štefánik, Miroslav. 2018. *Labour Market in Slovakia 2019*. Bratislava: Centre of Social and Psychological Sciences.
- Stevens, Hélène. 2011. De l'intervention psychosociologique au développement personnel dans l'entreprise. Esquisse d'une généalogie des relations entre management et psychologie en France. *Regards Sociologiques* 41/42: 57–74.
- Stevens, Hélène. 2012. Autonomie refusée, autonomie fabriquée. Informaticiens à l'épreuve de l'entreprise de soi. *Genèses* 87, 2: 90–112. <https://doi.org/10.3917/gen.087.0090>
- Taylor, Charles. 1991. *The Ethics of Authenticity*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Tížik, Miroslav. 2022. Forms of Non/Religiosity in Slovakia After 1989. *Religions* 13, 7, 605. <https://doi.org/10.3390/rel13070605>
- Vincett, Giselle – Woodhead, Linda. 2009. Spirituality. In: Woodhead, Linda – Kawanami, Hiriko – Partridge, Christopher (eds.): *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations*. London: Routledge: 319–337.
- Weber, Max. 1963. *The Sociology of Religion*. Boston: Beacon Press.